

MOLENBIOTOPEN IN GRONINGEN

STAND VAN ZAKEN 2006.

Rapportage inventarisatie molenbiotoop Groningen, voorjaar 2006.

1. Inleiding

Van groot belang voor behoud en beheer van molens is dat ze blijven draaien. Dat is goed voor het maatschappelijk draagvlak, een functionerende molen die is te bezoeken spreekt aan. Een stilstaande molen waar nooit iets gebeurt trekt geen aandacht en wordt vergeten. Maar het blijven draaien is ook noodzakelijk om de molen technisch in goede staat te houden. Een stilstaande molen waar nimmer wordt gedraaid vervalt in hoog tempo. Bij een functionerende molen is er toezicht. De molenaar constateert gebreken en doet daar wat aan of –als het gebrek ernstig is- waarschuwt tijdig om maatregelen te nemen.

Om goed te kunnen draaien heeft een molen een goede biotoop nodig. Dat wil zeggen dat er rond de molen weinig of geen windbelemmeringen zijn, zodat de wind vrij toegang heeft. Voorliggend onderzoek gaat in op de toestand van de biotopen van de Groninger molens.

2. Aanleiding en doel van het onderzoek

In 1997 is door het Gilde van Vrijwillige Molenaars het rapport 'Het Nederlandse Molenbestand' uitgebracht. In dat rapport is voor alle molens van Nederland opgenomen hoe het met de biotoop is gesteld.

In 2006, bijna tien jaar later, vroeg het bestuur van het Groningse Gilde zich af of er veel is gewijzigd in de biotopen van de Groninger molens, de indruk bestaat namelijk dat steeds meer molens last krijgen van begroeiing die steeds hoger wordt. Ook bestaat bij het bestuur de indruk dat de biotopen door de overheden nog onvoldoende worden beschermd. In het bestuur ontstond daarom het idee om te inventariseren hoe het momenteel staat met de biotopen van de Groninger molens en met hun bescherming.

Doel van deze inventarisatie is om op basis van de resultaten te bezien welke acties moeten/kunnen worden gevoerd om waar mogelijk slechte biotopen te verbeteren. Ook moet worden bekeken hoe voldoende bescherming te realiseren. De resultaten van de inventarisatie zullen dan ook moeten leiden tot een actieplan. Op basis van de resultaten van de inventarisatie wordt tevens bekeken in hoeverre er een efficiënter systeem voor inventarisatie en bijhouden van gegevens wenselijk is.

3. Definitie

Door De Hollandse Molen wordt het begrip molenbiotoop samengevat als volgt omschreven: Het begrip 'biotoop' is afgeleid van de biologie/ecologie. Daar is de biotoop gedefinieerd als: 'plaats waar een dier of plant geheel in zijn omgeving is ingepast'. Voor het voortbestaan van een molen is het nodig dat het een 'levend' monument is. 'Biotoop' wil voor een molen dan ook zeggen: de omgeving waarin de molen zodanig is ingepast dat hij dat 'levend monument' kan zijn. Een molen stelt hoge eisen aan zijn omgeving, niet alleen op het punt van vrije windvang, maar ook omdat de molen als cultuurhistorisch monument een omgeving vraagt waar hij cultuurhistorisch goed in past. Dit laatste is vooral van belang voor de belevingswaarde van een molen.

Voor poldermolens is bovendien essentieel dat er bij functioneren voldoende water kan worden bemalen. In praktijk blijkt nogal eens dat door verlaging van een polderpeil de wateraanvoer voor een poldermolen zo gering wordt dat draaien onmogelijk wordt, of slechts zeer beperkt mogelijk is.

In voorliggend onderzoek gaat het niet zozeer om de cultuurhistorische inpassing, hoewel dat zeer belangrijk is, maar is vooral verkend hoe het met de windbelemmering is gesteld en met de toevoer van water bij poldermolens.

4. De inventarisatie

De vrijwillige molenaars hebben een brief ontvangen met het verzoek om, gekoppeld aan windrichting (N, NO, O, ZO, Z, ZW, W, NW), binnen een straal van 400m aan te geven welke windbelemmeringen er zijn (zie bijlage 1). Daarbij is ook gevraagd aan te geven of er beplanting is die nu nog geen belemmering vormt, maar dat na verloop van tijd wel zal zijn. Er zijn reacties ontvangen voor 37 molens (van de in totaal 85 molens in onze provincie). De inventarisatie heeft plaatsgevonden in het voorjaar van 2006.

De ontvangen antwoorden verschillen nogal. Elke molenaar heeft zo zijn eigen manier om de gevraagde gegevens in te vullen. Maar de verschillen zijn niet zodanig dat ze niet vergelijkbaar zijn. De gegeven antwoorden konden zodanig worden 'vertaald', dat ze allemaal in een beperkt en overzichtelijk aantal kwalificaties zijn onder te brengen. De gegevens zijn vervolgens ondergebracht in een schema. Dat geeft een globaal beeld van de situatie van de molenbiotopen van de onderhavige molens.

Tegelijk met het schrijven aan de molenaars is aan gemeenten gevraagd aan te geven in hoeverre zij de in hun gemeente staande molen(s) planologisch hebben beschermd (zie bijlage 2). Van de 25 gemeenten hebben er 23 een of meer molens, daarvan hebben 14 gereageerd. Die reacties waren evenals bij de molenaars verschillend. Sommige gemeenten reageerden zeer globaal, anderen gaven tot in detail informatie. Maar ook hier geldt dat er voldoende informatie werd gegeven om een globale indruk te krijgen van de stand van bescherming van molenbiotopen in de betreffende gemeenten. Deze informatie is eveneens samengevat in het schema opgenomen.

Het schema geeft dus overzichtelijk weer hoe het met de biotopen en met de bescherming is gesteld. In het schema is tevens ruimte opgenomen voor belangrijke andere informatie die bijvoorbeeld voor het beheer belangrijk is.

Het uitgewerkte schema ziet u in bijlage 3.

In dat schema zijn de volgende gegevens opgenomen:

- De nummers van de molens op dat schema komen overeen met die van de kaart 'Molens in Groningen'. Er zijn overigens twee 'nieuwe' molens: de Widde Meuln in Ten Boer (momenteel weer in opbouw) en de Hunsingo in Onderdendam. De gemeente Bedum geeft van deze laatste molen aan dat de volgende fase het plaatsen van een achtkant betreft. Wanneer dat zal zijn geeft de gemeente echter niet aan. Omdat in het laatste geval er nog geen molenaar is, is er ook geen informatie ontvangen van de biotoop.
- Omdat het bij het onderzoek gaat om een globale indruk van de huidige biotopen zijn de gegevens over windbelemmering ondergebracht in 8 windrichtingen (N, NO, O, ZO, Z, ZW, W, NW). De windbelemmering is gekoppeld aan de aard: bomen of gebouwen. Er is hiervoor nog een onderverdeling gebruikt: bomen verspreid: b, of bomen in aaneengesloten groep bijeen: bb (de windbelemmering is dan immers sterker). Waar sprake is van beplanting die nu

nog geen belemmering vormt, maar dat bij ongehinderde groei binnen afzienbare tijd wel zal zijn, is dit tussen haakjes geplaatst: (b). Waar sprake is van een duidelijke belemmering door gebouwen is dit aangegeven door: g.

- Voor poldermolens is tevens aangegeven als er sprake is van onvoldoende toevoer van water.
- De reacties van de gemeenten zijn eveneens samengevat verwerkt in het schema. Daar is vooral van belang of de bescherming van de biotoop specifiek is geregeld in een bestemmingsplan. Dit staat in de kolom 'bescherming bestemmingsplan'.
- Soms is er sprake van beleidsmatige aandacht (een minder zware vorm van bescherming) in een andersoortig plan dan een bestemmingsplan, of is in een bestemmingsplan op enige afstand van de molen wel rekening met de biotoop gehouden. Dat is aangegeven in een kolom 'andere plannen'.
- Opgenomen is ook welke persoon door de gemeente is opgegeven als contactpersoon.
- Soms is er sprake van een vermeldenswaardige bijzonderheid, dat is aangegeven onder 'opmerkingen'. Zo blijkt dat verschillende gemeenten doende zijn nieuwe bestemmingsplannen te herzien of het voornemen hebben daar binnen afzienbare tijd mee te starten. Voor die gevallen is in deze kolom aangegeven: 'let op nieuwe plannen'.
- Tenslotte is ter vergelijking in de laatste kolom de biotoopwaardering uit 1997 opgenomen (voor de verklaring zie bijlage 4).

5. Het resultaat

* Betrouwbaarheid onderzoek:

Ten eerste blijkt er geen 100% respons, hetgeen was te verwachten. Dat betekent dat dit onderzoek naar de molenbiotopen in Groningen niet meer kan opleveren dan een overzicht van de situatie bij de molens waarvoor een reactie is ingediend. Een resultaat van 100% is slechts te bereiken door als biotoopwachter zelf alle molens na te lopen of een (duur) adviesbureau in te schakelen. Voor de bedoeling van het onderzoek (vooral verkennen van de veronderstelling van het bestuur of er daadwerkelijk biotopen verslechteren vanwege groenproblemen) is het resultaat echter voorlopig voldoende, maar voor een volledig zicht op alle problemen is een uitgebreide inventarisatie nodig waarbij ook meer naar details wordt gekeken.

Ten tweede blijkt dat de gegevens die zijn ingediend globaal zijn en nogal van elkaar verschillen. Eigen interpretaties van de molenaars spelen een rol. Ook dat leidt tot beperkte betrouwbaarheid. Maar ook hiervoor geldt dat er voldoende is geleverd om een globaal beeld te verkrijgen. Het resultaat geeft voldoende handvatten om een paar voorbeelden te kiezen waarvoor een uitwerking van de aanpak van de problemen zinvol is. Maar bij een zorgvuldige totaalaanpak zullen de inventarisatie van de gegevens en de geleverde gegevens volledig en precies moeten zijn.

Ten derde is uit de geleverde gegevens niet nauwkeurig te halen wat de hoogtes van de windbelemmeringen precies zijn. Voor zover hoogtegegevens zijn ingediend zijn het schattingen. Maar om nauwkeurig te bepalen hoe sterk de windbelemmering is zullen dergelijke gegevens nauwkeurig en objectief bekend moeten zijn om vervolgens in de biotoopformule van de Hollandse Molen toe te passen.

Al met al blijkt dat via een schriftelijke enquête bij de molenaars het resultaat van het onderzoek beperkte waarde heeft. Dat betekent overigens niet dat het onderzoek waardeloos is. Integendeel, het resultaat geeft voldoende houvast om te constateren dat het gevoelen van het bestuur klopt. Maar om te komen tot een provinciedekkend systeem dat tevens goed is bij

te houden zal er een andere systematiek moeten worden ingezet waarbij alle gegevens worden geïnventariseerd tot op het juiste detailniveau.

* De resultaten:

Bezien we het schema op de aangegeven windbelemmeringen dan zien we een behoorlijk aantal molens dat opvalt door de vele belemmeringen uit vele windstreken. Ook valt op dat de belemmeringen met name door groen (bomen) worden veroorzaakt.

Veertien molens blijken uit minstens vier van de acht windrichtingen belemmeringen te kennen (dus over minstens 180 graden, vergelijkbaar met biotoopklasse 3 uit 1997).

De meeste windbelemmering kennen de molens FRAM (Woltersum) en Eva (Usquert), zij kennen belemmeringen uit alle richtingen

Direct daarop volgen Aeolus (Farmsum), de Vier Winden (Pieterburen), Kieviet (Grijpskerk), Korenschoof (Noordlaren), Onrust (Oude Pekela), de Hoop (Garsthuizen), en Zwakkenburger (Niezijl). Zij kennen belemmeringen uit 5 tot 6 windrichtingen.

Tenslotte kennen de Krimstermolen (Zuidwolde), Korenbloem (Vriescheloo), Noordster (Noordbroek), Fraelema Molen (Slochteren) en Widde Meuln (Ten Boer) belemmeringen uit 4 windrichtingen.

Van vijf poldermolens is opgegeven dat er problemen zijn met de aanvoer van water. De oorzaak ligt bijna altijd bij verlaging van het polderpeil.

Vergelijking van de resultaten van onze inventarisatie met die in het overzicht van de Hollandse Molen uit 1997 (het Nederlandse Molenbestand) is niet zonder meer mogelijk. Daar zit bijv. het criterium 'belevingswaarde' ook in verwerkt. Bovendien is niet te achterhalen wat precies de onderliggende gegevens voor de gegeven kwalificatie waren. Maar een vergelijking met de gegeven biotoopwaarden in dat rapport en de nu geconstateerde windbelemmeringen bij de Groninger molens laat wel zien dat in een aantal gevallen de situatie is verslechterd dan wel dreigt te verslechteren door steeds hoger groeiende bomen o.i.d.. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de molens FRAM in Woltersum, Kieviet in Grijpskerk, Onrust in Oude Pekela, Aeolus in Farmsum, de Vier Winden in Pieterburen en Eva in Usquert. De biotoopkwalificatie zou nu minstens een punt lager komen te liggen. En dat is te wijten aan toenemend groen!

Voor poldermolens blijkt dat er problemen zijn met de watertoevoer. Het gaat om de Krimstermolen (Zuidwolde), de Palen (Westerwijtwerd), de Noordermolen (Noordbroek), de Westersemolen (Nieuw Scheemda) en de paaltjasker (Nieuw Scheemda)

Slechts weinig gemeenten blijken bescherming van de biotoop expliciet geregeld te hebben in hun bestemmingsplannen. In een aantal gevallen is er sprake van impliciete bescherming. Het betreft dan bestemmingen in de omgeving van de molen die geen bebouwing toelaten. In het buitengebied is dat veelal het geval. Hier is in het algemeen geen sprake van directe bedreiging van de biotoop, maar door het ontbreken van aandacht voor de biotoop in het bestemmingsplan zal die al snel geen onderwerp van overweging zijn bij aanvragen/besluiten over vergunningen voor tijdelijk bos e.d..

Wat de poldermolens betreft is in geen enkel plan geregeld dat er voldoende watertoevoer is ten gunste van de molen.

Er zijn nogal wat gemeenten met voornemens of doende hun bestemmingsplannen te herzien, te herkennen aan de opmerking 'let op nieuwe plannen'. Voor de molenaars is dat een teken dat ze attent moeten zijn op berichten in de lokale periodieken, of beter nog hun contacten met de gemeente regelmatig onderhouden.

Nadrukkelijk moet worden opgemerkt dat gemeenten die wel de biotopen in hun bestemmingsplannen hebben geregeld dit nogal verschillend doen en meestal niet geheel conform de formule van De Hollandse Molen. Het feit dat er dus wel een biotoop is geregeld betekent niet dat de bescherming voor de molens automatisch voldoende is. Dus ook in die gevallen is het belangrijk om te letten op herzieningen e.d. van bestemmingsplannen, om zo nodig alsnog de bescherming op voldoende niveau te krijgen.

Niet geïnventariseerd, maar wel van groot belang is dat de provincie grote waarde hecht aan bescherming van het molenbestand en gemeenten in het Provinciaal-Ontwikkelings-Plan (POP) nadrukkelijk vraagt om de biotoop in de bestemmingsplannen te regelen. Dat betekent dat in voorkomende gevallen van de provincie in ieder geval beleidsmatig steun mag worden verwacht als een gemeente de biotoop niet wil beschermen.

6. Aanbevelingen

Om een goed gefundeerd en volledig overzicht van de molenbiotopen in de provincie Groningen te krijgen is het gewenst een systeem in te voeren dat de noodzakelijke gegevens objectief vastlegt. Nu blijkt dat lang niet elke molenaar, gemeente e.d. zijn gegevens inbrengt. Bovendien is de inbreng sterk afhankelijk van de persoonlijke blik van de molenaar op de situatie. Een systeem dat voor elke molen op precies dezelfde wijze meet is veel objectiever en geeft beter inzicht. Als zo'n systeem digitaal wordt ingevoerd heeft dat het belangrijke voordeel dat tussentijdse veranderingen en/of plannen snel kunnen worden ingevoerd waardoor zicht ontstaat op de effecten. Het systeem zoals ontwikkeld door de heer Lameris is geschikt en zou hier goed voor kunnen worden gebruikt. Gepoogd moet worden dit systeem in te voeren.

Het is de moeite waard uit te werken hoe voor de slechtste gevallen verbeteringen voor de biotoop kan worden gerealiseerd. Daarbij zou de aandacht primair kunnen worden gericht op situaties die een redelijk zicht op succes bieden. Sommige oude situaties zijn al vanouds minder goed. Daar heeft bv het groen al een hoge leeftijd en is de kans groot op veel weerstand te stuiten vanuit maatschappelijke groeperingen en daarmee is de kans op succes klein (denk bv aan de Korenschoof in Noordlaren en de Hoop in Garsthuizen). Echter: als we wel de cultuurhistorische waarden van een omgeving mee zouden nemen zouden hier en daar m.i. wel successen kunnen worden gehaald. Het gaat er dan om dat zichtlijnen e.d. op historische gebouwen o.i.d. zijn verdwenen die uit cultuurhistorisch oogpunt weer zouden moeten worden teruggebracht. In zo'n geval zou moeten worden geprobeerd om samen met belanghebbenden vanuit de historie maatregelen te bepleiten. Een voorbeeld waarbij dit succes zou kunnen hebben is de begroeiing rond de kerk van Spijk die een duidelijke windbelemmering vormt voor molen Ceres. Overleg met o.a. de Stichting Groninger Kerken zou mogelijk tot resultaat kunnen hebben dat de bomen rond de kerk worden gesnoeid. Omdat in de omgeving van molen Ceres ook sprake is van bomen die in de toekomst belemmerend zullen zijn, tenzij er maatregelen worden genomen, is dit ook geschikt als pilot voor een historische situatie.

Om resultaten te kunnen behalen en de nodige steun te verwerven van anderen (organisaties of overheden) zouden we eerst resultaten kunnen proberen te halen voor een beperkt aantal gevallen (pilot-projecten). Daarbij zouden de omstandigheden ook moeten verschillen om ervaring op te doen. Omdat wezenlijk bij de aanpak van groenproblemen zal zijn wat de eigendomssituatie van het groen is wordt voorgesteld voorbeelden te nemen waarbij 1) de

overheid eigenaar is 2) particulieren eigenaar zijn 3) sprake is van een mengvorm en 4) sprake is van een sterke te beschermen historische omgeving. Het voorstel is als pilot in te zetten op de FRAM (Ten Boer), Onrust (Pekela), Eva (Usquert) en Ceres (Spijk). Op termijn kunnen – met gebruik maken van de opgedane ervaring- andere slechte biotopen worden aangepakt. Voor poldermolens zou als pilot de Noordermolen (Noordbroeksterhamrik) kunnen worden ingezet. Daar gaat het vooral om het uitdiepen van sloten t.b.v. een betere watertoevoer. Aan de hand van deze pilots kan vervolgens worden gewerkt aan een ‘handleiding’ die voor alle situaties in principe hanteerbaar is. Vervolgens zouden de overige molens met slechte biotoop kunnen worden aangepakt. Dit kan dan worden uitgewerkt in een meerjarenprogramma.

Waar het de gemeentelijke plannen betreft blijft primair van belang dat de molenaars attent blijven op nieuwe plannen. Regelmatig overleg met een contactpersoon van de gemeente kan voorkomen dat pas in een laat stadium bekend wordt dat er iets te gebeuren staat. Molenaars zullen daarom regelmatig op het belang van attent blijven moeten worden gewezen, bijvoorbeeld via de ‘Nieuwe Zelfzwichter’. Voorop staat dat de molenaars zelf de aankondigingen in de plaatselijke bladen bijhouden om te zien of er bouwplannen e.d. zijn die slecht zijn voor de molenbiotoop ter plaatse.